

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ

УДК 664/338

Н. С. Коткова, аспірантка,
Національний університет харчових технологій

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ІННОВАЦІЙНО-АКТИВНОГО ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА¹

Досліджено сутність категорій «інноваційна активність», «інноваційно-активне підприємство», «показники інновацій» «показники інноваційної активності підприємства» і доведено, що їх сучасний зміст недостатньо повно відображає ці поняття. Для комплексної оцінки рівня інноваційної активності підприємства запропоновано систему показників, проведено їх аналіз.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Інноваційна активність, інноваційна діяльність, інноваційно-активний розвиток, інноваційно-активне підприємство, інноваційний потенціал, показники інноваційної активності.

Вступ. У теперішній час суспільство перебуває на тому етапі свого розвитку, коли більшість проблем вирішують на базі швидкої розробки та використанні у виробництві нових технологічних і організаційних ідей, нової техніки або інакше — інновацій. Проблема забезпечення ефективного функціонування підприємств набуває особливого значення для України, тому що національна економіка проходить період становлення ринкових відносин, що насамперед вимагає надалі активізації інноваційної діяльності. Відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності» [2] і Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України для структурної перебудови економіки і відновлення науково-виробничого потенціалу [3] з відповідною гостротою стало перехід економіки України до стратегічного розвитку на інноваційній основі, що відповідає сучасному ринковому середовищу.

Найбільш актуальним стала потреба у визначенні показників рівня активності інноваційної діяльності підприємств. В цьому

¹ Під керівництвом д-р екон. наук, проф. О. Б. Бутнік-Сіверського.

напрямі дослідження найбільш привабливими є роботи українських, російських та закордонних вчених: Л. Антонюк, В. Александрової, О. Бутнік-Сіверського, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Денисюка, Н. Краснокутської, Л. Федулової та інших учених [4—7, 9, 11].

У дослідженнях науковців розкриті теоретичні і практичні аспекти можливостей інноваційних перетворень підприємства, принципи формування на цій основі їх конкурентоспроможності, методи і форми реалізації нововведень, фактори впливу на інноваційну активність суб'єктів господарської діяльності.

Проте, ще не вироблено методичного інструментарію щодо визначення рівня інноваційно-активних підприємств тих галузей промисловості України, які набули потенціал інноваційного розвитку.

Для того, щоб підприємство вважалося зорієнтованим на інноваційну діяльність, тобто було віднесено до інноваційно-активного, йому повинні бути притаманні певні показники, які характеризують інноваційно-активний розвиток. Дехто з авторів пропонує різний набір таких показників, проте аналіз сучасних наукових публікацій свідчить про те, що немає єдиного підходу до визначення системи показників, які можуть характеризувати рівень інноваційної активності підприємств. Саме на цьому базується дослідження означеної проблеми.

Мета статті — узагальнення теорії і побудови системи показників інноваційно-активного промислового підприємства з урахуванням зарубіжного досвіду та сучасної практики інноваційного розвитку.

В умовах трансформації економіки стан і обсяги інноваційних процесів на підприємствах країни є далекими від європейських стандартів. Але в сучасних умовах інноваційний прогрес обумовлює такі глибокі зміни, що недостатня увага до нього неминуче означатиме наростаюче відставання. Тому завданням ефективного виробництва має бути постійна орієнтація на підвищення рівня інноваційності продукції, своєчасне її оновлення, мінімізацію запасів товарно-матеріальних ресурсів, гнучкість і мобільність технологічних процесів. Щоб досягти рівня виробництва з такими параметрами, підприємствам необхідно постійно впроваджувати новачі, здійснювати адаптовані до ринкових умов техніко-технологічні та інноваційні перетворення, оскільки альтернативи цьому процесу просто не існує.

В сучасних умовах виробничої діяльності участь факторів зовнішнього середовища (науково-технічного прогресу, ринкового

середовища тощо) значна. Саме тому, на думку Н. Краснокутської, трансформація зовнішнього середовища «удобрює» ґрунт для інновацій, зумовлює нові науково-технічні рішення щодо задоволення поточних і нових потреб, які постійно виникають [9, с. 214].

Модель інноваційно-активного підприємства [9, с. 214], запропонована Н. Краснокутською, не є досконалою. По-перше, в даній моделі не відображено інтелектуальний потенціал підприємства, що є основою для здійснення будь-якої інноваційної діяльності. По-друге, не відображений такий важливий аспект, як фінансове забезпечення здійснення інноваційних процесів на підприємстві. І по-третє, слід зазначити, що сучасне інноваційно-активне підприємство формується в умовах інноваційного розвитку, яке постійно знаходиться під тиском дії екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) факторів зростання та гальмування інноваційного розвитку. Тому нами запропонована дещо інша модель інноваційно-активного промислового підприємства (рис. 1).

Як уже зазначалося, головною основою інноваційно-активного підприємства є інтелектуальний потенціал підприємства. Інтелектуальний потенціал підприємства складається з людських ресурсів (інтелектуальна сила) та інтелектуальних ресурсів (інтелектуальний продукт) [4].

У вартісному вимірі інтелектуальний потенціал відтворює інтелектуальний капітал. Саме людські ресурси, завдяки яким створюються інновації, і те, що можна описати та ідентифікувати, стають інтелектуальними ресурсами. Окремі інтелектуальні ресурси, зокрема ті, що мають великий комерційний потенціал, отримують правову охорону і стають об'єктами права інтелектуальної власності. З погляду О. Б. Бутнік—Сіверського, людські ресурси та інтелектуальні ресурси розглядаються разом як інтелектуальний потенціал, який не має вартісної оцінки, а вимірюється кількістю працюючих та кількістю ідентифікованих об'єктів інтелектуальної власності [5, с. 31]. Отже, інтелектуальний капітал — це створений або придбаний інтелектуальний продукт (результат розумової, інтелектуальної праці), який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), а також утримується підприємством з метою одержання ймовірного прибутку (додаткової вартості).

Ключовим моментом у даному процесі, як зазначалось, є інновації, які базуються на ефективному використанні людського інтелектуального потенціалу, пов'язаного з науково-технічним та

економічним прогресом. Прискорений розвиток інноваційних процесів є основним фактором економічного зростання, інтенсивного типу розвитку.

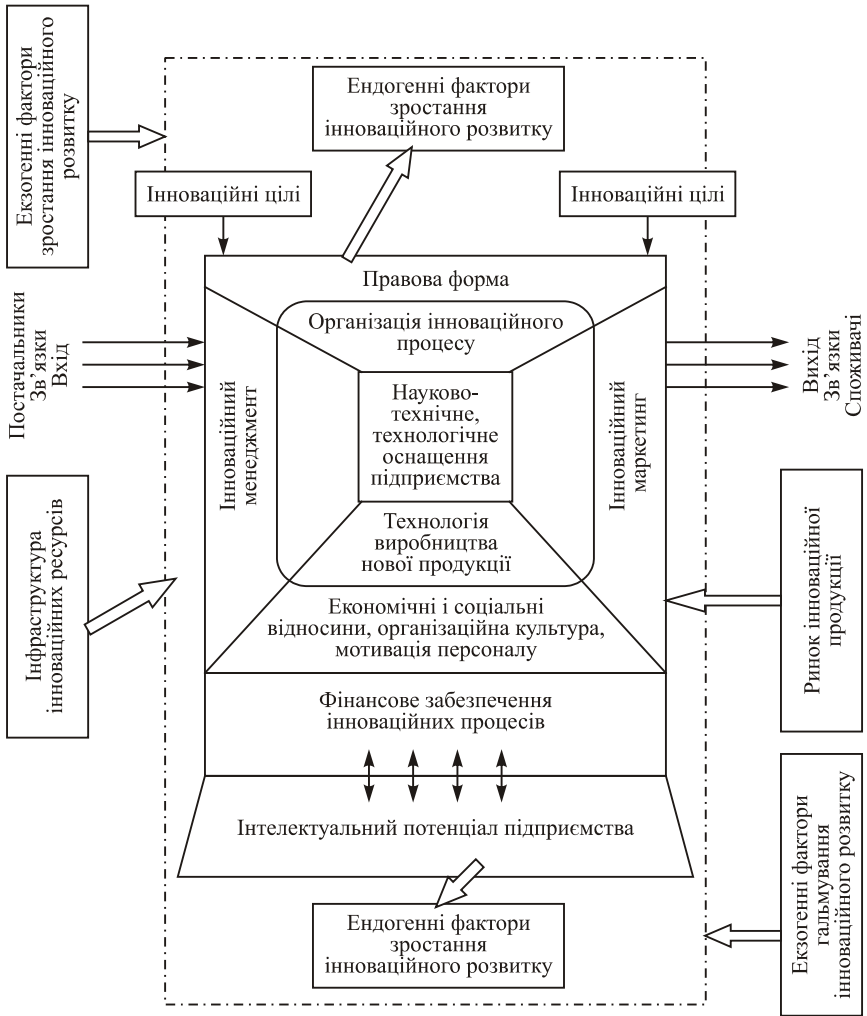

Рис. 1. Модель інноваційно-активного промислового підприємства¹

¹ Власна розробка автора.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» [1]: інновації — це новостворені (засновані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукти або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного та іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, а інноваційна діяльність — це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, що зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Проте Закон України «Про інноваційну діяльність» щодо розгляду питання «інноваційно-активне підприємство» втрачає певний зміст.

Економічна природа трансформаційних перетворень в економічній системі, яка спрямована на інноваційний тип розвитку як на макро-, так і на мікрорівнях, розкривається через такі аспекти, як інноваційна діяльність, інтелектуальний капітал, комерціалізація (освоєння) нововведень. Механізмом інноваційного оновлення підприємств є процес формування такого інноваційно-активного підприємства, яке активно сприймає інновації в режимі інноваційного конвеєра та показники якого відтворюють дієвість механізмів інноваційного розвитку країни.

Слід зазначити, що визначення терміну «інноваційно-активне підприємство» та поняття «інноваційна активність» у Законі України «Про інноваційну діяльність» [1] відсутнє. Крім того, не розкрито само визначення «інноваційно-активного підприємства».

У Законі України «Про інноваційну діяльність» подається лише визначення інноваційного підприємства.

Разом з тим, у російській статистиці інновацій усталеним є визначення інноваційно-активних організацій як «організацій, що здійснюють розробку і впровадження нових чи удосконалених продуктів, технологічних процесів та інші види інноваційної діяльності» [7, с. 45]. Відповідно до такого формулювання, що включає «й інші види інноваційної діяльності», до інноваційно-активних організацій належать і ті, що випускають та реалізують на ринку інноваційну продукцію. Про це свідчить широковідоме формулювання поняття «інноваційної діяльності» — процес, спрямований на втілення результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи вдосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи вдосконалений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності, а також пов'язані з цим додаткові наукові дослідження і розробки.

На думку Л. Гохберга та І. Кузнецової інноваційно-активні підприємства — це підприємства, які здійснюють виконання досліджень та розробок; придбання патентних та безпатентних ліцензій; програмних засобів; маркетингові дослідження; виробничі проектно-конструкторські роботи, технологічну підготовку виробництва, пробні виробництва та дослідження, навчання та підготовку персоналу, придбання машин та обладнання для впровадження інновацій [12].

Узагальнюючи позиції вчених, нами запропоновано в економіку інноваційної діяльності та до Закону України «Про інноваційну діяльність» використати більш поглиблене визначення терміну «інноваційно-активного підприємства», а саме: «цілеспрямована діяльність підприємства (організації), що здійснює розробку і впровадження нових чи удосконалених продуктів, технологічних процесів, способів, пов'язаних з реалізацією інноваційної продукції та з упровадженням інших видів інноваційної діяльності» або скорочено: «цілеспрямована діяльність підприємства (організації), що здійснює розробку, виробництво та інші види діяльності, пов'язаних з реалізацією інноваційної продукції».

Приналежність підприємства до категорії «інноваційно-активних» необхідно пов'язувати з характером робіт та послуг, що здійснюються, складом продукції, що реалізується, а також з характером матеріальних та трудових ресурсів, що використовуються.

Інноваційна активність, як цілеспрямована діяльність по створенню, освоєнню і просуванню на ринок продуктових, технологічних і організаційно-управлінських нововведень, характеризує стратегічну поведінку організацій і підприємств у ринковому середовищі, їх ставлення до інноваційного ризику і витрат, що спрямовані на науково-технічний розвиток [8, с. 46]. На нашу думку, інноваційна активність ще й характеризує якість діяльності підприємства.

В. Рихтюк вважає, що інноваційна активність — це цілеспрямована діяльність суб'єктів підприємницької діяльності щодо конструювання, створення, освоєння й виробництва якісно нових видів техніки, предметів праці, об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій тощо), технологій, а також впровадження досконаліших форм організації праці й управління виробництвом [10, с. 136].

Під інноваційною активністю підприємства необхідно розуміти комплексну характеристику його інноваційної діяльності, яка включає сприйняття до нововведень, ступінь інтенсивності та

своєчасності здійснюваних рішень по трансформації нововведень, здатності мобілізувати потенціал необхідної кількості і якості, здатності забезпечувати обґрунтованість застосованих методів, раціональність технології інноваційного процесу по складу і послідовності операцій. Іншими словами, інноваційна активність характеризує готовність до оновлення основних елементів інноваційної системи — своїх знань, технологічного оснащення, інформаційно-комунікаційних технологій та умов їх ефективного використання (структури і культури), а також сприйняття до всього нового.

Розглядаючи підприємства, в яких присутній пріоритет інновацій над традиційним виробництвом, доцільно вивчити їх економічну природу з позиції інноваційного оновлення, а також розробити систему показників, за допомогою яких можна визначити, на якій стадії інноваційного розвитку знаходиться дане підприємство, і чи є воно інноваційно-активним. Економічних досліджень у цьому спектрі пошуку ще недостатньо.

Слід зазначити, що показники рівня інноваційної активності підприємства — це відносні показники, які характеризують ступінь участі підприємств у здійсненні інноваційної діяльності в цілому або в окремих її видах протягом визначеного періоду (залежно від періодичності статистичного нагляду — одного року або 3—5 років).

У цілому, показники, які характеризують інновації, допомагають проаналізувати спроможність підприємства до нових, нестандартних рішень і слугують мірою успіху підприємства в конкурентній боротьбі на ринку. Система показників інноваційно-активного підприємства створює формалізовану базу для обґрунтування і прийняття управлінських рішень, відображаючи стратегічні напрями діяльності підприємства та мотивуючи персонал до ініціативної роботи.

З метою визначення ключових показників інноваційно-активного підприємства автором була вивчена методологія і досвід її застосування з урахуванням як зарубіжних, так і вітчизняних досліджень.

Методики, які видані закордоном, поки що не можуть бути застосовані в Україні у зв'язку з неузгодженістю набору статистичних даних, які формують ті чи ті показники, та з невисокою інноваційною активністю підприємств, а також відсутністю розуміння необхідності та зацікавленості підприємств, особливо середнього і малого бізнесу в патентуванні, державній реєстрації нових технічних та інших розробок.

У зв'язку з цим у роботі автором застосовано один із методів визначення інноваційної активності підприємства, і на цій основі розроблена система показників інноваційно-активного підприємства. Даний метод — метод «чорного ящика» — строго розділяє систему, яка аналізується на три частини: 1) «вхід» — інновації і ресурси; 2) «оператор» або механізм перетворення входу у вхід (організаційно-управлінські рішення); 3) «вихід» — результат у вигляді нових товарів, послуг, знань. При цьому «вхід» розглядається, по-перше, як «інноваційне сприйняття» підприємства, а по-друге, як ресурсне забезпечення. Під «оператором» розглядається якість організаційно-управлінських рішень та якість спілкування як головна умова творчої діяльності. Таким чином, функція «оператор» — це інноваційна активність у розвитку самого підприємства. Під «виходом» розглядається «інноваційна компетентність», тобто рівень та своєчасність випуску інноваційних продуктів — рівень інноваційної активності постачальника.

Метод «чорного ящика» дозволяє визначити чотири самих важливих фактора інноваційного процесу підприємства, які зводяться в так званий «ромб інноваційної активності» (рис. 2) [12].

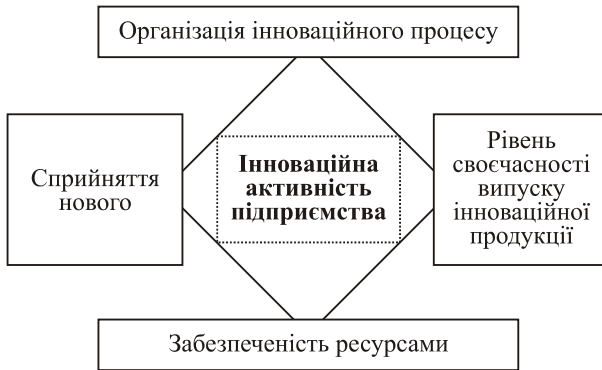

Рис. 2. Ромб інноваційної активності підприємства

Враховуючи даний метод, автором запропонована модель системи показників інноваційно-активного підприємства (рис. 3).

У цій моделі всі показники інноваційно-активного промислового підприємства розділені на чотири групи:

- 1) генерація знань та ідей (вхід);
- 2) ресурсне забезпечення інноваційної діяльності;
- 3) управління інноваційною діяльністю;
- 4) результативність інноваційної діяльності (вихід).

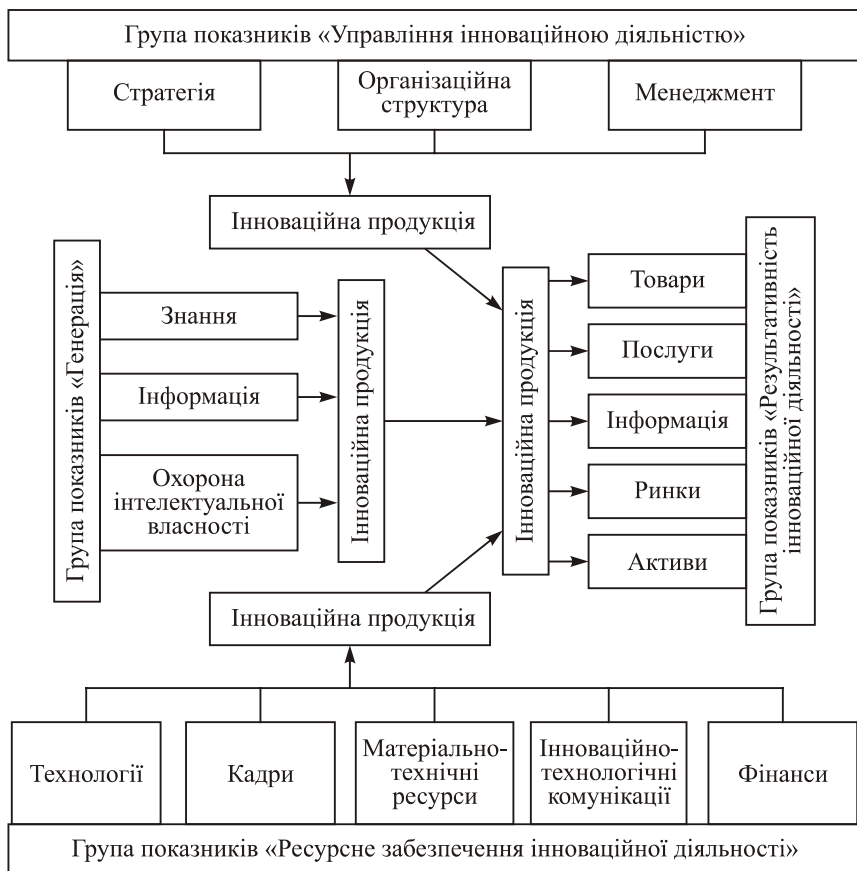

Рис. 3. Модель системи показників інноваційно-активного промислового підприємства

На думку автора, саме запропоновані групи показників і відображають інноваційну активність підприємства.

На цій основі автором здійснена спроба визначити систему показників інноваційно-активного промислового підприємства (табл. 1). Джерелом інформації для визначення показників є статистична фінансова звітність підприємств.

Побудова науково обґрунтованої системи показників інноваційного розвитку підприємства дозволяє, з одного боку, отримати економічний інструмент для оцінки рівня інноваційної активності в конкретній галузі харчової промисловості, а з іншого —

створити умови, при яких можна здійснювати моделювання системи регулюючих показників — факторів у взаємозв'язку з рівнем інноваційної активності.

Таблиця 1

**СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ІННОВАЦІЙНО-АКТИВНОГО
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

№	Напрями оцінки (фактори)	Показники
1	Генерація знань та ідей	1. Відношення реалізованих інноваційних ідей до загальної кількості пропозицій, що були запропоновані
		2. Кількість отриманих охоронних документів
		3. Показник востребуваності об'єктів інтелектуальної власності
2	Ресурсне забезпечення інноваційної діяльності	1. Чисельність науково-технічних кадрів у загальній кількості зайнятих (не менш як 15 %);
		2. Показник розвитку персоналу
		3. Загальна сума витрат на інновації
		4. Показник інноваційної направленості капітальних витрат
		5. Питома вага інноваційних витрат у загальних витратах підприємства (коефіцієнт наукоємності виробництва)
		6. Частка науково-технічних витрат у собівартості виробів (не менш як 30 %);
		7. Частка прогресивних видів устаткування в загальній кількості
		8. Коефіцієнт оновлення технології
		9. Наявність технологічних інновацій (впроваджено у виробництво нових технологічних процесів, усього)
		10. Коефіцієнт співвідношення кількості власних розробок до кількості придбаних
		11. Коефіцієнт використання власних розробок
		12. Коефіцієнт використання придбаних розробок
3	Управління, інноваційною діяльністю	1. Фондовіддача
		2. Фондомісткість
		3. Матеріаловіддача

№	Напрями оцінки (фактори)	Показники
3	Управління інноваційною діяльністю	4. Матеріаломісткість
		5. Матеріалоозброєність
		6. Фондоозброєність
		7. Капіталовіддача
		8. Капіталоємність
		9. Капіталомісткість праці
		10. Матеріаломісткість праці
		11. Трудомісткість
		12. Продуктивність праці
		13. Показник інноваційності виробленої продукції
4	Результативність інноваційної діяльності	1. Коефіцієнт зносу основних засобів
		2. Показники оцінки ліквідності
		2.1. Коефіцієнт покриття
		2.2. Коефіцієнт швидкої ліквідності
		2.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності
		2.4. Чистий оборотний капітал, тис. грн
		3. Показники оцінки ділової активності
		3.1. Коефіцієнт оборотності активів
		3.2. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
		3.3. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
		3.4. Строк погашення дебіторської заборгованості, днів
		3.5. Строк погашення кредиторської заборгованості, днів
		3.6. Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів
		3.8. Коефіцієнт оборотності власного капіталу
		4. Показники оцінки платоспроможності (фінансової стійкості)
4.1. Коефіцієнт платоспроможності (автономії)		

№	Напрями оцінки (фактори)	Показники
4	Результативність інноваційної діяльності	4.2. Коефіцієнт фінансування
		4.3. Коефіцієнт забезпечення власними оборотними засобами
		4.4. Коефіцієнт маневреності власного капіталу
		5. Показники оцінки рентабельності, %
		5.1. Коефіцієнт рентабельності активів
		5.2 Коефіцієнт рентабельності власного капіталу
		5.3. Коефіцієнт рентабельності діяльності
		5.4. Коефіцієнт рентабельності продукції
		6. Коефіцієнт рентабельності інновацій
		7. Частка виручки від реалізації нових товарів у загальному обсязі прибутку
		8. Кількість нових товарів, послуг, які підприємство вивело на ринок (% від товарообігу)
9. Питома вага конкурентоспроможної інноваційної продукції		
10. Коефіцієнт оновлення продукції		
11. Питома вага інноваційних чинників у діяльності підприємства		

Таким чином, запропонована система показників дозволяє оцінити, з одного боку, науково-інформаційний, технічний рівні підприємства та техніко-економічну ефективність інноваційної діяльності, а з іншого — проаналізувати сприйняття підприємства до нововведень, організаційність інноваційного процесу, рівень конкурентоспроможності випуску продукції та забезпеченість ресурсами. За допомогою запропонованої системи показників і використання методики Директорату з підприємництва Європейської Комісії можливо здійснити комплексну оцінку рівня інноваційної активності даного підприємства та визначити, на якій стадії інноваційної активності знаходиться дане підприємство відповідної галузі.

Слід зазначити, що будь-яка система показників, навіть найбільш вдосконалена, — це всього лише засіб, з допомогою якого в підприємстві підтримується система управління ідеями, але саме сприйняття управлінської команди інновацій є необхідною умовою, без якої інноваційний процес на підприємстві почати неможливо.

Підсумовуючи, наголосимо, що у країнах з перехідною економікою, де не вдається успішно реалізувати програми ринкового реформування і підвищити ефективність виробництва, актуальними є проблеми активізації інноваційної діяльності підприємств. Інноваційність економіки означає перехід на інтенсивний тип розширеного виробництва, в основі якого лежить науково-технічний прогрес та інноваційна діяльність як фактори, які забезпечують конкурентні переваги соціально-економічних систем. Розв'язання проблеми інноваційного розвитку може значно вплинути на подолання негативних явищ перехідного періоду. Саме інноваційна активність підприємств є основною характеристикою інноваційного розвитку країни. Інноваційна активність — необхідна умова економічного росту і підвищення конкурентоздатності підприємства. Вона характеризує готовність до оновлення основних елементів інноваційної системи, а також сприйняття до всього нового. На рівні підприємства інноваційна активність у вирішальному ступені залежить від слушності вибору інноваційної стратегії і якості керування інноваційною діяльністю, гнучкості виробничих систем, маневреності і використанні ресурсів, розвитку ініціативи і внутрішнього підприємництва, формування інноваційної культури. Активне використання інновацій підприємствами дозволяє досягнути достатнього ступеня технологічної незалежності, дозволяє підняти їх ефективність та конкурентоспроможність. Крім того, інноваційна активність підприємств безпосередньо пов'язана з їх інвестиційною діяльністю, яка якісно залежить від інновацій.

Таким чином, інноваційна активність підприємства, яка представляє одну із характеристик її ділової активності, відображає наскільки інтенсивно освоюється цей шлях, у якому напрямку і є одним із важливих показників розвитку галузі, регіону.

Побудована система показників інноваційно-активного підприємства в економічному аспекті покликана відображати специфіку відповідної галузі, так як вона побудована на використанні натуральних та вартісних, абсолютних та відносних показників, які характеризують кількісну та якісну сторону розвитку інноваційної активності підприємства. Застосована до певної га-

лузі промисловості, така система показників покликана об'єктивно відобразити процеси, пов'язані з її розвитком.

Література

1. Про інноваційну діяльність: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 4 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 36.
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. № 433-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 13.
3. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999 № 916-XIV.
4. *Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С.* Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
5. *Бутнік-Сіверський О. Б.* Евристика в інтелектуальній економіці або формування системи інноваційного підприємництва // Інтелектуальна власність. — 2005. — № 8. — С. 29—34.
6. *Гальчинський А., Гець В., Кінах А., Семиноженко В.* Інноваційна стратегія українських реформ. — К.: Знання, 2002. — 324 с.
7. *Денисюк В.* Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології, показники промислових підприємств, державна підтримка // Економіст. — 2005. — № 8. — С. 45—49.
8. *Жукович І. А., Ришкової Ю. О.* Інноваційна діяльність в українській економіці. Сучасний стан та проблеми // Статистика України. — 2005. — № 1. — С. 24—28.
9. *Краснокутська Н. В.* Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 502 с.
10. *Рихтюк В. Л.* Інноваційне підприємництво як складова сталого економічного зростання // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 10(40). — С. 135—142.
11. *Федулова Л. І., Александрова В. П., Бажал Ю. М., Данько М. С., Кузнецова І. С.* Інноваційний розвиток економіки: модель, системи управління, державна політика / НАН України; Інститут економічного прогнозування / Л. І. Федулова (ред.). — К.: Основа, 2005. — 550 с.
12. *Баранчев В. П.* Измерение инновационной активности компании как её конкурентной силы // Менеджмент сегодня. — 2005. — № 4.
13. *Гохберг Л., Кузнецова И.* Экономический рост без инноваций? // Экономика и жизнь. — 2000. — № 43.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2008.